

HÁBORÚK HALÁLA.

... „Három sortüzet hallottunk. Jelentőségüket nem tudjuk megítélni. Röviddel utána zászlójelet adnak balszárnyunkról. A zászlóalj feszült várakozásban van. Megint új zászlójelzés, utána trombitajel. Rohamot fújnak. Néhány pillanat alatt a zászlóalj fölemelkedik és futólépésben halad előre. Hegynek rohanunk felfelé. Halljuk a golyók füttyülését és ez a sajátságos zaj mindinkább erősödik. A mi oldalunkon minden néma, csak a futólépések dobogása hallatszik. Egyszerre kiáltást hallunk: a második század egyik őrsvezetője arczczal a földre bukik. Ő az első áldozat. Mind magasabbra és magasabbra haladunk és valamennyien, tisztek és legénység nagy fáradtságot érzünk. Röviddel a hegy plateaujának elérése előtt megállunk, hogy néhány másodpercre kipihenjük magunkat. Azután ismét vezényszavak harsognak és tovább rohanunk. Fölérünk a plateaura és harmincz-negyven lépésnyire magunk előtt látjuk az ellenséget. Rettenetes puskatűz fogad bennünket, mely 5—10 másodpercre megakasztja előnyomulásunkat. Egy percz múlva azonban már a zászlóalj mint egy ember rohan előre. A hurrá-kiáltásokba belevegyl a sebesültek sóhajtozása, jajgatása. Bent vagyunk az ellenség állásainak közepette.

Lehetetlen leírni az ilyen szuronyharc borzalmait. Itt egy japán tiszt kétségbeesetten védekezik kardjával. A szurony behatol testébe, vérsugár szökik elő és ő élettelenül bukik a földre. Köröskörül vérfagyasztó jajkiáltások. A patakokban folyó vérrel, a sebesültek kínjaival azonban senki sem törődik. A meglepett japánok egy része futásban keres menedéket és elbukva, majd ismét felemelkedve menekül lefelé a hegyről. A futás azonban nem hoz rájuk szabadulást. Mi utolérjük a kifáradt ellenséget és valóságos örülettel vetjük rá magunkat. A szuronyok, a melyeket valóságos állati dühvel taszítanak előre katonáink, mélyen hatolnak az üldözöttek testébe. Hallani lehet, a mint a koponyák összezúzódznak a puskatusok ütési alatt. Gyakran még a halottakba is beledöfik a szuronyokat, szinte gépiesen döfnek, ütnek jobbra-balra, minden meggondolás, tervszerűség nélkül. A szuronyok a testben meggömbülnek. Egy-egy katona kétségbeesett erőfeszítéseket tesz, hogy szuronyát áldozatának testéből kihúzza. Némelyik benne is hagyja fegyverét ellenfelének testében és a legközelebb levő elesett fegyverét felragadva, azzal rohan tovább.

A holttestek mindjobban szaporodnak, szaporodnak. Már azt hisszük, hogy győztünk és kipihenhetjük magunkat. Egyszerre azonban valami új, meglepetésszerű dolgot tapasztalunk. Valóságos zápor hull reánk, vegyesen kartácsok, gránátok és golyók. Mindenki azt hiszi, hogy a következő pillanatban meg kell halnia. A sorok ritkulnak, hol itt, hol ott csap le egy ellenséges gránát és felrobbanva, óriási pusztításokat visz véghez sorainkban. Itt egy tiszt esik el hangtalanul; fejét szakította le a gyilkos golyó, ott egy ember, a kit kartácsgolyó ért, kínjában magasra ugrik és állati üvöltéssel rogy össze. A haldoklók és sebesültek fájdalomkiáltásait már nem lehet hallani, a fegyverropogás és csatakiáltások erősen túlharsogják. A hova csak a szem tekint, mindenütt csak vér, halál és borzalom.

Fájdalom, végre kiderült, hogy a harcz egyenlőtlen volt. A zászlóalj mindjobban és jobban összeolvad. A megmaradtak tompa kétségbeeséssel, végletekig kifáradva kezdik meg a visszavonulást. Az ellenség shrapnelével és gránátjaival üldöz bennünket. Visszavonulás közben látjuk békésen egymás mellett heverni barát és ellenség holttestét. Csak fekvésük árulja el, hogy itt valami rettenetesnek kellett történnie . . . Nincs időnk, hogy nézzük őket. Az ellenség és kíséretében a halál most a mi nyomunkban van.” . . .

Ez a legborzadalmasabb társadalmi kép.

A háború.

A legrettenetesebb nyavalya, a mely a civilizációban kitörhet.

Tehetetlenül áll-e vele szemben a társadalomtudomány?

Nem!

I.

Fontosabb, nagyobb horderejű kérdése a társadalomtudománynak, mint a háború kérdése, nem lehet. A midőn mindenütt a civilizáció higiéniájával foglalkozik, akkor a legrettenetesebb betegség mellett alárendelt dolog minden más kérdés.

Igaz, hogy a legbonyolultabb kérdés is a világon. De másrészt nagyobb szolgálatot a társadalomtudomány alig tehet az emberiségnek, mintha ez ellen a rettenetes nyavalya ellen quasi az antitoxint olthatja be.

Az antitoxint tudvalevőleg maga a test készíti el; Különbözik a kuruzslásnak minden szerétől, írtától. Reczipéje a bölcsesség patikájában nincs. Ember hiába mesterkél a főztiin. Sem jó, sem rossz szellemek nem kellene hozzá. Sem a bölcsék köve nem segít. Az antitoxin a teremtés műve. Az ember csak belekapcsolhatja tudását a teremtés művébe és élhet a Teremtő örök bölcsességével.

A háború ellen is hiába minden kuruzslás, ír és szer. Reczipe nincs ellene a bölcsesség patikájában. Ember hiába

mesterkél az elhárításán. Sem jó, sem rossz erkölcsök nem hozzák. Nincsen bölcsék köve, a mely a háborút megszüntetné.

De a teremtés hatalmas ereje dolgozik mindenütt, a hol az életet támadja valami kór. Öldöklő mérge ellen ellenmérget sarjaszt. Keletkezik tudtunk, szándékunk, akaratunk ellen. Az egész testet láttatlanul elárasztja. Végül a kórnak valami súlyos fészkeben, pusztító munkája végső, legvirulensebb pillanatában megéri az antitoxin tiszta, tökéletes összetétele. Tudásunknak csak bele kell kapcsolódnia a teremtés művébe . . .

És ez ma a Társadalomtudománynak is a legközvetlenebb, legfontosabb és leggyakorlatibb feladata. A természet munkája készen van: nekünk csak meríteni kell belőle. Krízisek, zavarok támadhatnak ugyan nyomába, a melyek miatt az orthodoxia pusztulást, vést kiált. De ha tisztán látjuk a fizikai folyamatot, a mely alattuk végbe megy, úgy fel fogjuk ismerni, hogy azok a zavarok nem veszedelmet hordanak magukban, hanem ellenkezőleg a tisztulás fiziológiai folyamatai.

Ha a természet munkáját vizsgáljuk, mindig el kell zárkóznunk mindennemű előzetes fogalmak, nézetek és okoskodások elől, a melyek a természet ama működése felől az emberek eszében, belátásában uralkodnak. Így például mindig járt az elől, hogy a háborút egyszerűen az emberek rossz természetéből, állatiasságából eredőnek mondja a szokásos bölcselkedés és mint ilyet csak az emberek erkölcsi és okosságára való hatásokkal akarja kuruzsolni. Társadalomtudományban még tele vagyunk ilyen filozófiai és etikai fogalmakkal. Pedig például csak meg kellene szívelelni azt a tényt, hogy értelmiségünk és vele mindenféle társadalmi dolgok iránt való felfogásunk, benne az erkölcsi minőségünk is, mind csak fejlődött: mégis íme fejlődésünk eddigi tetőfokán dűlnak a legirtózatosabban öldöklő háborúk. Tehát ha a kettő összefüggene, egyéb következtetést nem lehetne vonni, mint azt: hogy mentői értelmesebbek lettünk, annál enyhébb lett az ősi rossz működése, a háborúban való pusztításunk. Pedig éppen ellenkezőleg. Azaz semmi összefüggése a kettőnek. Tehát itt se emberek erkölcsössége, se értelmességök nem határoz. Erkölcsileg az evangéliom a legfeneklebb béke eszméit vitte két évezreden keresztül az emberek lelkébe: és mégis a keresztény civilizáció hozta a legszörnyesebb embermészárlásokat, háborúkat. Azaz: sem az eszmékkel, sem az emberek lelkével nem függ össze a háború, mert hiszen akkor ha valaha, úgy a kereszténység alatt kellett volna a háborúk-

nak elenyészni. Ezek tiszta fizikai összefüggések. A háború tehát sem valami erkölcsi jóból, sem rosszból nem eredő dolog, sem emberi okosság vagy oktalanságból, hanem kétségtelenül egészen, de egészen más eredetű jelensége a civilizációk életének.

II.

A háború mindenesetre valamiféle életműködése a társadalomszervezeteknek. Egész határozott morfológiai szerkezetek ismerhetők fel valamennyi kulturszervezetekben, a melyek erre a célra szolgálnak. Mindig ugyanazok a morfológiai alakulások s mentői egyszerűbb valamely kultúra, annál világosabban rajzolódnak.

Feltűnő ugyanis a kezdetleges társas szervezetekben, hogy az egyének egy központi egyén körül helyeződnek el, egy főnök, a többieket vezérlő, összetartó egyén körül. A mint a társas szerződés növekedik, fejlődik: ugyanezen rend megmarad, csak összetevődöttebbé válik. Mind egy-egy fokkal alárendeltebb egyének sora helyezkedik a központi egyén körül. A legtisztább morfológiai kép. Félreismerhetlen alakulás minden társadalmi szerveződésben. Mindenütt ugyanarra a célra szolgál. Annyira a lényege az egész együttélő társultságnak, hogy az a központi hely, mindinkább mint apparatus szerveződik. Maga a hely láttatik el mindenféle működő képességekkel, úgy hogy végül a szervi működése már nem is az ott levő központi egyéntől függ, az csak betölt bizonyos funkciókat, hanem az apparatus működik, megszerveződött, állandósult miveleteivel. Az államszerkezet mindenkor és mindenütt ugyanez. *Központjában a militarisan működő minden mozgást központosító* államfői apparatusával, és a kulturszervezet minden együttműködése ennek van alárendelve.

Ezt a pusztá morfológiai tény az ember rövid eszének mindenféle bölcsességével bírálhatták már, úgyis hogy jól van ez így, úgyis hogy nem jól van. A bölcselkedésnek minden ilyen útját azonban ajánlatos otthagyni, a mikor valami szervezeti dologgal állunk szemben, a mely *képződmény és fiziológiai* vonása az emberi társulás *morfológiai alakjának*, a hol tehát kétségkívül egyéb valami működik mint emberi bírálgatásokból fakadó ötletek. Itt csak a teremtődésnek valamely folyamata, törvényszerűsége lehet a dolgok nyitja, és az csakis a teremtéssel összefüggő dolog lehet.

A kép a lehető legvilágosabb, legtisztább. Központi egyén — körülötte fokanként alárendelt, vele összefüggő egyének —

és így mind tovább, mind összetettebben szervezve, központi műveletek sugárszerűen elosztva: a legtisztább korszerű, sugár - rendszerli alakulás. A legnyilvánvalóbban: egyének egyetlen szerkezetű társulása egy belőlök összeverődött *magasabb szerkezeti egységbe*.

Valami olyan dolog ez, a mit a biológiában már ismerünk. És pedig a fiziológiai szervezeteknek is a legalsóbb fejlettségi fokán. Ugyanaz a morfológiai szerkezet. A korszerű képletek. Egy központi sejt s körülötte korszerűen elhelyezkedve a többiek. Sugárszerű kiképződése a központi műveleteknek. Itt is, ott is az összetevődés legkezdetlegesebb fokának morfológiai képei ezek. Ez előzi meg a későbbi magasabb szervezetek kiképződését. Ugyanazon morfológiai alakban összefüggő életműködések itt is, ott is. Legtisztábban: életműködések, élő műveletek összefüggései egy egyesült szervezetben. Amott sejteké, itt emberi egyéneké.

Természetesen, gondolatképekhez szokott elméd azt kérdezi: hát hogy háborúznak azok az egyszerű sejtszervezetek? De épp úgy kérdezhetsz, hogy hogy eszik az az ősi egyszerű lény? Hiszen nincs is szája. Nincs is gyomra. Pedig mégis eszik s táplálkozik. Nincs a mi érzékeinkből még semmije; sem szeme, sem füle; nincsen semmi olyan tagja, mint nekünk; se keze, se lába; Nincs egyetlen agysejtje sem; nem gondolkozik: és mégis ugyanazok az életműködések folynak benne. Magába vesz, átalakít anyagokat teste céljaira. A hol valami tápszer vagy életének kedvező dolog van, arra húzódik, mozog s a hátrányosoktól távolodik. Testi mozgásai vannak. Megkülönböztet neki valót és nem neki valót, mikor a mi eszünk is csak megkülönböztető műveleteink szerszáma. Minden csak külső alakban más, a legkülönbözőképen bonyolult jelenségek külsőjében. De alapjában mindig ugyanazok a dolgok: fiziológiai folyamatok. Mentől magasabb fiziológiai folyamatok álltak elő, annál fokozottabb mozgások eredtek belőlük. Így végtelenül fokozott mozgás minden, a mi a kulturtesti életben végbe megy: ahhoz képest, a mi amaz egyszerű sejtszervezetekben folyik. De látod, hogy összefüggésük rendje: morfológiai összefüggésük, fizikai elrendezettségükben, ugyanazon viszonylatokat tüntetik fel. Ha pedig nem tudnál a gondolatképek kiegészítő munkája nélkül egyáltalán ellenni és mindenáron képes hasonlatokra van szükséged, úgy szerkeszd meg magadnak a sejtvilág háborúzásának következő képét. Láttál már tengeri puhányokat, a miknek

testéből valami más állat kivájt egész nagy darabokat. Talál hatsz kettőt egybetapadva is, a mint az egyiknek teste a másiknak testét fogyasztja. Semmiféle testi eszközei nincsenek, csak az egyik test sejtjei a másiknak sejtjeit fojtják, borítják, ölik. Elszedik előbb életképességét és aztán kirabolják anyagait, felszívják az erősebb testbe. Ennek nyomán rombolások támadnak; izgatott munka a rombolást pótolni az egyikben, a másikban meg a felfalás élénkítésére. Képzeld most el ugyanezen folyamatokat, ne a csekély mozgású sejtekben, hanem úgy, hogy minden egyes sejt a mozgásoknak végtelenül fokozott nyilvánulásaira képes, minden irányban. Az arány az, mint a sejt mozgásai és az ember mozgásai között, mint a hogy az átmenetet az állati szervezetek fejlődésének szoros egymásutánja mutatja, így láthatod képen a sejtek háborúját felfokozódní emberi háborúvá. De ezek csak képek. Minden természeti kép csak új kép ugyanazon természetű folyamatok végtelen variációiból. A dolgoknak a fizikai összefüggéseit kell mindenütt keresni, a hol megérteni akarunk valamit, különben csak a látszatok szerint való meddő osztályozásoknál maradunk, azaz saját optikánk képeinél.

Hagyjuk a képeket és keressük a fizikai dolgok azonos összefüggéseit, mint a hogy az egyszerű fiziológiai testek morfológiai alakulásaiban ugyanazon összefüggésű szerkezetet találjuk, mint az egyszerű társadalmi szervezetekben. A központi rendszerű elhelyezkedés világos alakulatát az eleven együttműködés rendszereként.

Ennek az elhelyezkedésnek nyilvánvalóan fizikai oka van. Minden egyes sejtnak az a tulajdonsága, hogy a sejtmag körül protoplasmát gyűjt. A protoplasma az ő készlete, anyagi tartaléka az ő erő kifejtéseinek, életműködésének: ez az ő gazdagsága, a mely ha elfogy, elszegényedik, életműködése összezsugorodik. A sejt, a míg magja él, protoplasmájába iparkodik ragadni mindent, a mi annak megfelel. Protoplasma darabkákat menten magába ragad. Így egyik sejt a másiknak protoplasmája irányában folyton olyan törekvéseket hord eredetileg magában, hogy amannak protoplasmáját elragadja. Ennélfogva *csak oly sejtek szerveződhetnek amaz ősi keletkezési fokon, állati testté együvé csak oly sejtek társulhatnak testté, a melyek ezen kölcsönös törekvéseknek kölcsönösen valamiképp ellenállhatnak. Azaz a kölcsönös romboló, egymástól protoplasmákat rabló fizikai törekvésekkel szemben valami kölcsönös feszültséggel tudnak ellentállani*

Minden egyes sejt azonban, minden egyes behatásra, valamiféle módosulásnak van kitéve. Ezen módosulások folyamán pedig mindig az a *feszültség is módosul*. T. i. mihelyest változott valamelyik sejtben a képesség, hogy a másíknak protoplasmáját megrabolhassa: amaz gyarapodik, emez pusztul és megzavarodik az egyensúly, a fiziológiai test életének egyensúlya. Miután azonban a különböző behatások folytán csakugyan keletkeznek ilyen túlsúlyba jutó sejtek: egy-egy ilyennek élet. föltétele a testi egyesülésben az, hogy valami fenntartsa azt az egyensúlyt, a melytől a testi élet függ. És miután ő a legmeggyarapodottabb: benne vannak a legtöbb rezervák arra, hogy a folyton támadó különbözőségek között egyensúlyt hozzon létre. Részben azzal, hogy elvesz egy-egy felgyarapodott sejtől, részben hogy odaad egy veszélyeztetett sejtnek a magáéból, a maga erejéből, erőaequivalenseiből, a melyeket ő a testből pótol. Innen ered egy állandó viszonyossága valamennyi sejtéhez. Ebből eredőleg keletkezik az a helye, hogy a vele együtt élőkhez neki legyen a legszervezettebb összeköttetése, összefüggése. Azaz: fizikailag támad körülötte a korszerű elhelyezkedés, minden élő szervezetnek az ősi típusa.

A képeket hagyjuk el, hogy milyen más képies külsőben jelentkezik az emberek első egyesülése. Csak a fizikai viszonylatok ugyanazonosságát és a rend keletkezésének azonos törvényszerűségét kövessük.

A kulturember is azon kezdődik, hogy maga köré vagyoni alkatokat gyűjt. Mindent, a mi annak megfelel, magához ragad. Ezek az ő cselekvéseinek, kulturműködésének erőaequivalensei. Ha elfogynak, kulturtesti életműködései zsugorodnak össze. Ugyanúgy egyik ember a másíknak a vagyoni anyagai iránt folyton olyan törekvéseket hord magában, hogy amazét elragadja. Az őseMBERI életben ez a legegyszerűbb rablás. Erőszak utján való elragadás. *Ez az erőszak minden hadakozó, militaris míveleteknek az ősi típusa.* Az egész ősi társadalom erre volt szervezve. *Csak olyanok élhettek meg benne a kik önmaguk is elég militarisak voltak* arra, hogy a szomszéd ezen *militaris míveletének* ellentálljanak. Azaz egy *militaris feszültség* egyensúlya volt az egész szervezeti együttélés. Itt is, természetesen, keletkeztek az egyének között különbözőségek. Egyik ama militaris képességgel nagyobb mérvben bírt, mint a többi. De az életföltétele az együttességben már az lett, hogy valami egyensúly fennmaradjon. A többi között is folyton támadó különbözőségeket ő tarthatta

legathatósabbban egyensúlyban. Ő vett el, vagy adott és ő pótolta a magáét az együtteségből, hogy az egyensúlyt tovább is fenntartsa. Ő körülötte helyezkedtek el mindazok a kik egyensúlyban akartak maradni. Ő lett a központi egyén a körülötte egyesült szervezetben.

Tisztára ugyanazon fizikai viszonylatok.

Ez azon szerveződési alak, azon társadalom-morfológiai alakulat, a mely úgy a kezdetleges fiziológiai mint társadalmi testeknek a képződésében látszik.

Militaris miveletekből eredt szervezet a társadalom, és így militaris miveletek szerveződtek is a társadalom együttműködésé-ként. Lényeges dolog megkülönböztetni azt, hogy nem az emberi társadalmak a priori tulajdonsága az, hogy militarisan működnek, hanem megfordítva: csak azért lettek militarisan működők, mert az egyes egyének voltak bennök akként elhelyezve, a mint helyöket militaris természetű miveletekkel tudták fenntartani.

Fontos ez a megkülönböztetés azért, mivel ebből az következik, hogy a társadalom csak addig militaris szerkezetű, a míg az egyének elhelyeződésének a társadalomban militaris miveletekből származó eredete van.

III.

Ennek a morfológiai alakulásnak az előrebocsátásával foghatunk a szóban levő toxin eredetének meghatározásához.

A fiziológiai élet teremtődésének egy második szakasza kezdődik, a midőn a szerveződésnek egy más, magasabbrendű alakja lép fel.

Azokban a kezdetleges korszerű alakulatokban az anyagcserélődés még vajmi gyenge. A sejteknek az együttélése inkább a rokon magasrendű vegyi alkatuk chemotropizmusán, kémiai vonzásán nyugszik s természetes anyagcserélődés csak a közvetlen szomszéd sejtek között folyik, igen gyöngye mérvben. Azonban, mentői összetettebb lett a test, mentői többféle külső hatások olyan felvételére tökéletesbbült, hogy abból az életfolyamatokra alkalmas dolgok eredtek: az anyagcserélődés annál jobban fokozódott. Így az anyagcserének bizonyos utai szerveződtek, mind összetettebb csatornái támadtak, a melyeken keresztül mind távolabbi hatások jöttek létre, mind általánosabb anyagcserélődés.

Ennek megfelelőleg: míg azelőtt, az élet amaz ősi, legkezdetlegesebb fokain, a sejtek együttélése azon nyugodott, hogy

bizonyos feszültség tartsa egyensúlyban az együttélőket: most ez a fiziológiai helyzet megváltozott. Most már minden egyes sejt azáltal kapcsolódik az együttes szerveződésükbe, hogy *minő anyagokkal*, minő anyagi alkatokkal, járul hozzá az általános anyagcseréhez. A melyik olyan alkatokat termel, a melyekre szüksége van az általános anyagcserének, ahhoz csere folyik, az fenntartódik, az bekapcsolódik. Olyan mérvben, mint a mennyire arra a termelő míveletre az általánosságának szüksége van. Most már egyenesen az egyes sejtek *termelési folyamataitól* függ, hogy helyük, szerepük legyen a test anyagcsere gazdaságában. Már nem attól, hogy miképpen tud ellenállani a szomszédos sejtek protoplasmát elrabló szándékának. Ezek a míveletek, a protoplasmát elrabló míveletek, mindinkább zavaró dolgok lesznek akkor, a mikor a többieknek bizonyos termékek rendezett szolgáltatására van szükségük és éppen ezért mindinkább a termelők erősítésétől és a rablók gyöngítésétől függ a testi anyagcsere folyamatok egyensúlya. A míg azelőtt egy bizonyos feszültségi fokozat általános fentartása volt az együttélés feltétele, úgy most ez teljesen alárendelődik és a kémiai *anyagcsere folyamatok* minél tökéletesebb ellátása lesz a testi élet egyensúlyának a föltétele.

Nemde, egész új viszonylatok az élet testi egybealakulásában?

Ennek megfelelőleg *feloldódik a sejtek egybealakulásának ama rendszere is*, a mely azon nyugodott, hogy a sejtek kölcsönös feszültségét kellett központilag egyensúlyozni, a mi a korszerű alakulatokat hozta volt magával. Most már az anyagcsere-folyamatok kiegyenlítődése alkotja az együttélés, egybetartás föltételeit: és megkezdődik az állati szervezetek új magasabb rendű alakulásainak a sora, az anyagcsere egyes apparatusainak a kiképződése és az egész testnek, az összes sejteknek e szerint való csoportosulása, ezekhez való elhelyezkedése, a kezdetleges körrendszer feloldódása.

Ugyanezen természetű, a fizikai viszonylatok tekintetében teljesen azonos fejlődést látjuk a társadalmi alakulatok képződésében. A kezdetleges kultúrákban az anyagcsere, a kulturanyagok cserélődése még vajmi csekély. Az együttélés inkább az életműveletek, foglalkozások rokonságán nyugszik s csere, forgalom csak a közvetlen szomszédos egyének között indul meg. A kulturanyagok forgalma aztán mind növekedik, utai, a kereskedés utai, keletkeznek, s ezeken keresztül mind távolabbi, általánosabb kulturhatások jönnek létre.

IV.

Ennek a struktúrának a feloldódását, az ősi, kezdetleges műitaris képletek bontódását, az új típusú, magasabbrendű, az anyagcsere értékei szerint való szerveződést látjuk megkezdődni amaz időszakban, a midőn az ázsiai eredetű görög hőskor multával az európai görög civilizáció a közép tenger mellékén elterjedt.

A míg addig a militaris műveletek szerint szerveződtek még az emberek együvé, — az utolsó típus Spárta — addig most az *anyagcsere folyamatok* kezdtek az egyének ama műveletei lenni, a melyek szerint az együttélés rendjében érvényesültek. A militaris műveletek leszorultak, az emberek mindinkább kereskedés, termelés, kulturértékek előállítása, azoknak mindenféle forgatása révén foglalták el előkelő vagy kevésbé előkelő helyüket és a militaris műveletek az óriásilag fellendült kulturforgalom közepette alárendelt helyhez jutottak, szolgálati függésbe kerültek a termelők műveleteihez, zsoldosai, szolgálói lettek a mindenütt felvirágzó termelés és forgalomnak a messzi gyarmatosítások körül. Alig lehet félrelismerni, hogy a korábbi időkhöz képest a társas egybeszerveződésnek most egész más természetű rugói, az *egyéneknek egész más tulajdonságai*, lettek a döntők. Azelőtt a militaris tulajdonságok szerint szerveződött a társadalom szerkezete: most kezdett először a termelési, anyagforgalmi tulajdonságok szerint alakulni.

Ennek az új természetű kulturszövetnek a keletkezése a mi mai civilizációnk születése. Az növekedett meg arra a területre, a melyet a mi mai civilizációnk elfoglal. Azt fogta végül egybe egykor a római caesari birodalom, az ő végleges egységével, a kereszténységgel. Azon a területen, ebben a keresztény egységben folyt le a mi mai civilizációnk élete: római társadalmi rend (jogrend), római műveltség, római vallás maradván mindvégig az alapja.

Mindannak, a mi szervezeti jelenségként nyilvánul a mi civilizációinkban, mindannak a mi az együttélésünk szerkezetére vonatkozik, a mi állami összműködéseinknek tüneténye: az eredete mindannak ott van, abban az átalakulási időszakban, a midőn a kezdetleges militaris típusból a termelés szerint való szerveződési típus keletkezett.

Mindazon ellentétek, a melyek azóta a militaris és termelő lételeműveletek között mint társadalomszervezeti zavarok mutatkoznak; mindazon összeütközések, a melyek folyton és folyton

e kettő között támadván, Róma óta az egész civilizáció történetünket alkották; minden társadalmi, szervezeti módosulásainknak, a melyek e kettőnek a rendeződése, igazodása körül folytak: a fiziológiai eredete, magyarázata is ott van, abban az időben.

Fel kell ismerni, hogy a keresztény rabszolgázadásoktól kezdve a militaris műveletek ama teljes és zabolázatlan tombolásaig, a mely a középkorban érte el tetőfokát és onnan a renaissance idejében fellendült polgárosodás termelő szerveződésétől kezdve a mai szocializmus kitöréséig: egy és ugyanazon ciklus összefüggő folyamata folyik. Az első felében a militaris műveletek teljes rombolása és pusztítása a termelő szövetekben, egész az éhenhalás küszöbéig; a másodikban a termelő szövetek mind hatalmasabb munkája a militaris műveletek megzabolázására, a militaris eredetű középkori szervezet megbénítására, a militaris caesari rendszer megbontására és végül ma, az egész, a keresztény kultúra által összefogott egész területen, a teljes általános támadás minden ellen, a mi nem termelő folyamat a civilizációnk testében.

Ez a külső képe a mi civilizációnk lefolyt *életfolyamatainak*, mihelyt nem egyes emberi cselekvéseket teszünk az egyes történeti epizódokkal a történelmi dolgok központjával. Ez a külső fiziológiai kép is már annyit mutat, hogy ennek a civilizációnak a testében valami borzasztóan válságos folyamat ment végbe. Nem ugyanaz, mint más civilizációk életében, a hol keletkezett valami új egységes civilizatorius egybeszerveződése az embereknek, s az aztán kifejlődött, felvirágozott, hatalmasan fellendült, végül lassú hanyatlás után eltűnt. A római kereszténységgel összefogott civilizációban szinte megfordítva ment végbe ilyen folyamat. Keletkezett valami hatalmas egysége egy új civilizációnak és alig hogy megkeletkezett, a legirtózatosabb pusztulás ment benne végbe, aztán ennek a legmélyebb fokán megfordult a válságos állapot és lassanként — renaissance — újra helyreállott egy lepusztult civilizáció.

A legirtózatosabb pusztulás ment benne végbe, a mi csak végbe mehet egy civilizáció testében. A középkor a legrettenetesebb dolog a mi történhetett. Semmi összefüggése nem lehet a fejlődéssel. Mert míg a civilizációk egymásutánjában azt látjuk, hogy mind magasabb fejlettségű kultúrák állanak elő: itt a civilizációnak egy óriási magas foka után, egyszerre süllyed le az emberi kultúra, a művelődés, minden civilizatorius jelenség, a legmélyebb fokokra, az ősi vademberek társadalmi típusáig, ökoljogig, a legállatiasabb emberi cselekvésekig.

Ez valami rendkívüli dolog, a minek magyarázata még nincs. Egy egész civilizáció, a maga egész teljességében, mindenütt a meddig elterjedt, lepusztul a legnagyobb elszegényedésbe, egész az éhenhalásig. Sem fenn a vár ormán, sem lenn a termőföldön nincs már mit enni, s rongyokban kóborol úr és jobbágy. Az egykori római gazdagságnak mindenütt csak a végsőkig elsenyvedt élettelen roncsai. Maga az emberiség is lesilányul. Valami rettenetes kórként a vérszegénység borzalmas nyavalyái dúlnak. Mese a daliás lovagokról szóló mese: a valóság, hogy a félelemgerjesztő pánczélok törpékre illenek. Az emberi test ábrázolásai a kezdő renaissance idejében is mindenütt egyformán rachitikus jelleget mutatnak. A nők puffedt hasa, szűk válla, vértelen arcza nem festészeti tudatlanság, hiszen a rajz bámulatos tökéletességével ábrázolták. Az idegbetegségek nyilvánvaló kórházi képei járványosan léptek fel. Örjögő csapatok vonultak végig az országon. Szánalmas, hogy mivé lett a szép emberi test. És benne a lélek. A legprimitívebb ősnépek babonája volt a lélek világa. Fétisizmus a vallás. Az értelem leg-sötétebb elborulása járt nyomába.

Nem, mindez nem illik bele abba a sorba, a melyben az emberiség fokozatos fejlődését láttuk. Itt valami rettenetes dolog akasztotta meg azt. A mi történt, azt nem lehet Róma néhány tobzódó emberének erkölcstelenségéből levezetni.

A mi itt történt, más renden kell a nyitját keresnünk.

Nyilvánvalóan, a középkor valami iszonyatos kórképe egy egész, összefüggő, egységes civilizációnak. Ennek a jelenségeit sem filozófiai, sem etikai utakon nem lehet levezetni. Azonban feloldódik a kép, mihelyt a fiziológiai utat követjük.

A fiziológiai utat azon, hogy láttuk, hogy egy keletkező új civilizáció, a kezdetleges típustól már elütőleg, a termelés szerint indul meg az emberek együttélésének szövödményét szervezni. Ez a szövet terjed el mindenütt, a meddig az új civilizáció ér. Lefödi a régi görög világot, lefödi a latin világot, lefödi mindenütt az ősi militaris szerkezetű népek struktúráját és általános anyagsere, forgalom indul meg mindezek fölött. Róma, a caesari Róma kezdi az egész, egységesedő új civilizációnak központi gravitálását vezetni. Maga is kezdetben csupa termelő folyamatokat szervez légióival. Nem a régi hódító, rabló míveleteket végzi velők, hanem az új civilizáció termelő folyamatait terjeszti. Kultúrát teremt mindenfelé, a merre ér.

És ekkor történik valami, a mi minden következő dolgot megmagyaráz.

Az az általánosan terjedő új kulturszövet mindinkább egységessé akar válni. Mennél nagyobb az anyagcsere, annál szükségesebb, hogy egységes kiegyenlítődés menjen végbe mindenütt. Róma mindenüvé az új civilizáció új életviszonyait nyomta, a megélésnek, boldogulásnak új körülményeit. Mindenüvé a gazdagodásnak új feltételeit. Mindenütt bizonyos átalakulást idézett elő, de mindenütt más és más természetű régi alapszöveteken. Mentől nagyobb lett a nyomás a központi Rómából az egységes folyamatok céljaira, mentői kényszerítőbb lett a helyzet, hogy az emberek csak úgy boldogulhatnak, vagyonosodhatnak, gazdagodhatnak, mint annak folyamatait Róma nyomja a birodalomra, annál élénkebb lett az elidegenülés ezektől a folyamatoktól, a melyekhez egységesen hozzáalakulni, a mindenütt más más alapszövetű népség nem tudott. Elidegenedés a Róma által kényszerített vagyoni, gazdasági, gazdagodási folyamatoktól: ez a kereszténység kezdete. Elidegenedés minden gazdagodástól, elidegenedés, elzárkózás a gazdagság mindennemű alkataitól, folyamaitól épp úgy mint a hogy a fiziológiai testben a sejtek zárkóznak el minden olyan alkattól, minden olyan anyagcserétől, a mely tőlük idegen, nekik nem megfelelő összetétel. A sejtek elzárkózván az anyagcserétől, elfogyasztják készletüket a nélkül, hogy újat termelnének, kémiai averzió támad minden tőlük idegen anyagcsere iránt, athropizálódnak, elsenyvednek. Az élet ellentálló, konzerváló képessége a betegség iránt ebben nyilvánul: konzerválja magát összes rezervál és a végletekig vitt athropia árán is. Ugyanaz a mi a kereszténységgel történt. Beszüntetése az anyagi folyamatoknak, anyagcserének, gazdagodási műveleteknek; elfogyasztása a meglevő készleteknek és teljes athropiája az életnek: aszketizmus. Ez lesz az élet ideálja, ez az emberi élet közös egységes törekvése.

Nyilvánvaló megszakadása, vagy legalább is súlyos megbénulása az anyagcsere folyamatoknak. Ugyanazon folyamatoknak, a melyeknek tulajdonkép a céljaira szerveződött az egész új képződésű kulturszövet.

Mentől jobban megbénultak éppen az anyagcserének egységesítő folyamatai a testben, annál kényszerítőbben kellett a központi szervnek az egységes összefüggést mégis valahogy fenntartani.

Az új folyamatok szerint, a produktív életfolyamatok szerint nem tudta. Azok a különben már egységes szövetben és így egyazon testet alkotó területen mindinkább megbénultak. Valamiképpen azonban mindenáron kellett.

És ekkor történt a mi történt: az új életfolyamatok szerint való központi műveletek nem tudván megalakulni, az alakult meg, a mire a korábbi fejlődési stádium szerint tudott megalakulni: *újból egy militarisan működő központi szerv.* A fiziológia ezt mint szervezeti visszavetődést ismeri, ugyan-ezen fiziológiai természetével. (Bückschlag.)

Militarisan működő központi szerv egy már nem militarisan szerveződött testben, kulturszövetben!

Ha a produktív szerveződésű szövet, kiképződése folyamában meg nem zavarodik, benne bénulás nem áll be, akkor olyan központi szerv állott volna elő, a mely mind a produktív folyamatoknak a központi egységesítő műhelye s magának az általános produktivitásnak az orgánuma: Míg így: a produktív folyamatokban nem részes, ilyeneket nem végző, ilyen műveletektől teljesen idegen: *militaris caesari* szerv lett újból egy termelően szerveződött szövet központi szerve. Úgy a mint ma is: a *militaris caesari* központi szerv semmiféle termelő művelettel nem részese a körülte elterülő termelő életnek, csak *militaris* műveleteket végez; a termelő folyamatokon kívül áll. *Militaris* hatalom, nem termelő hatalom: a már nem militarisan, hanem, termelően szervezett civilizációban.

És ebben van a rémséges összeütközés. A borzasztó kórnak az eredete. A központi szerv mind militarisan akarja a működését szervezni, holott a körülte elterjedt szövet már nem *militaris* szerkezetű. Tehát két egymástól idegen rendű, idegen természetű törekvés működik a civilizáció testében egymás ellen. És itt kezdődnek az iszonyú dülások, a kulturtestben végbement borzasztó pusztítások. A míg a produktív szövetben volt mit militarisan elragadni, a *militaris* egybetartó szervezet pusztított, dült a produktív szövetekben: a római keresztény civilizáció testében. Míg végül nem volt többé mit elragadni.

A kór lefolyása tiszta pathológiai természetű. A bénulásoknak egész élettani sora áll be. Előbb a legújabb keletkezésű általános római egység bénul meg és szétesik az alatta fekvő azelőtti görög és latin egység képleteire. Amaz régóta már egységes lévén tovább ellentáll a további szétesésnek, emez alatt azonban közel fekszenek az etruszk tartományi alakulatok,

hamar szét is esik a latin egység ez ősi alkataira. Mindenütt bénulása az újabb keletű összműködéseknek s szétesésük az alattuk fekvő ősi alakulatukra. A legősibb alakulások germán földön voltak, a római civilizáció ott félvad törzsi szerkezeteket fődött, ott a bénulások egészen ezekig hatoltak, s az együttműködés militaris képletei a törzsfő típusáig, a ritterekig estek széjjel.

V.

A ki e kóros folyamat lefolyásával részletesebben akar foglalkozni, azt kénytelen vagyok »Physiologie unserer Weltgeschichte und der kommende Tag« című munkámra utalni.¹ E helyütt nincs terem, csak arra, hogy rámutassak a jelenségek egymásutánjának határozott élettani természetére. Arra, hogy a civilizáció testének ezen súlyos válságában is a fordulat ott állt be, a midőn a kórt okozó folyamat, további táplálást az elsenyvedt testben nem találván: elvesztette virulenciáját. Ebben a pillanatban felülkerekedik a test szövetében rejlő életerő. Mint a hogy a rittereken felülkerekedett a termelők produktivitása és megkezdődött a ritterek kiküszöbölése a produktív szövetből és ezzel megindult a civilizatorius életműködések lassú restituciója, renaissaneca az egész testben.

Megfordított folyamat, mint a kór első felében. Most kezdődik a kór, a militaris műveletek kiküszöbölése a legalsóbb fokokon, a dulás legmélyebb, legősibb fészkein. Legelőször a ritterek küszöbölődnek ki a termelő folyamatok közül. Olyképp, hogy a termelő szövet egy magasabb góczot táplál, hogy az alsóbb dülása, militarizmusa ellen ott találjon ellensúlyozást. Annyi táplálást szolgáltat neki, a mennyi működő képességére szükséges, hogy a szövetet militaris megzavartatás ellen megvédje. És az egykori militaris állami szervezet egész politikai élete mindenütt: a termelő szövet és a militaris góczpont közötti organikus ellentét illetően kiegyenlítése. Mikor aztán egységessé vált a termelő folyamat egy-egy ilyen területen s a benne volt militaris góczok feloldódtak egy felsőbbben, valami magasabb oligarchiában, grófságban, herczegségben: akkor tovább haladt a kiküszöbölési folyamat ismét egy fokkal feljebb ugyanígy. A termelés anyagcserefolyamatai egy magasabb egység központjába tömörültek, ennek folytán annak központi műveletei gyara-

¹ Politzer Zsigmond és Fia kiadása. Budapest, 1904.

podtak, míg végül az egyesítette egy magasabb összműködő egységbe az alsóbb góczokat, mint egykor ezek a rittereket. Ugyanúgy egy erősebb militaris szervezetet tartott fenn ekkor is a termelő szövet, hogy benn a szövetben minden militaris megzavartatás kiküszöbölődjék.¹ Így haladt fokról-fokra mind tovább a kiküszöbölés, mind magasabb militaris központokba szorítván ki a kórt magából a termelő szövetből. A modern állami élet fokozatos kifejlődése pedig, a mely végül az alkotmányosságban alakult ki, semmi egyéb, mint a termelőszövetnek azon munkája, hogy a militaris központ most már csak úgy tápláltassék, a mennyire a termelő szövet egysége céljaira szükséges, még azelőtt, a középkorban a militaris központ a maga céljaira pusztíthatott.

Így haladt a fokozatos kiküszöbölés, míg ma már csak néhány militaris állami központ osztja még részekre az egységes természetű római eredetű és a kereszténység által összefogott civilizációt. De ezek fölött is kész már a termelő szövetnek ma már mindenütt egyazon anyaforgalmat, teljesen azonos folyamatokat élő teljes egységessége.

Az az egész folyamat, a mely ezek szerint a középkoron keresztül lefolyt: egy óriási intoxikáció, megmérgezése egy egész szervezetnek. A mérgező folyamat klíndul egy olyan szervi képződményből, a militarizmusból, a mely a test szöveteinek életműködésével össze nem vágó folyamatokat vitt a szövetbe. A következmény: bénulás a szövetekben. Mint minden intoxikáció ellen, úgy ez ellen is azonnal kezdte a szervezet a reakeziót kifejteni. Azonban a kór első fele a mérgező pusztítás és a reakció a bénulás közepette csak passzív. Mint a hogy az élő szervezetekben az antitoxin csak akkor kezd aktíve működni, a midőn valahol erősebbekké válnak a reakciói mint az intoxikáció hatásai, úgy itt is csak abban a pillanatban kezd a reakció aktív lenni, mikor az intoxikáció veszít a virulenciájából. (A ritterek züllésével.)

A militarizmus a toxint képező, vivő, fentartó szerv. Ezt a toxint maga a termelő szövet nem tudta sehogy sem szétpusztítani, ellenhatása csak annyiban érvényesült, hogy a toxint a szövetből mind tovább elrekesztette. A mint a kórfolyamat első felében a militaris toxin elrekesztette az anyagcserefolya-

¹ Magyarország megfelelő folyamatainak sajátosságaival a H. Sz. 1903 okt. számában foglalkoztam.

matokat az általános forgalomtól, most épp úgy a termelő szövetben mindinkább képződő antitoxin mindinkább elrekesztette a militaris folyamatokat az általános militaris pusztítástól.

A toxint és az antitoxint képző műveletek között azonban egymásba kapcsolódó folyamatok, bomlások nem támadtak sehol, mert egymástól teljesen heterogen dolog a kettő. Sehol a militaris műveletek termelési produktumot nem állítottak elő, a melyekbe a szövet termelési folyamatai belekapcsolódhattak volna és tönkretették volna a militaris termelő folyamatot egy termelő versenyben. Sehol a termelő folyamatok militaris műveleteket nem váltottak ki, a melyekkel a termelő szövet militarisán mérkőzött volna meg a militarizmussal, hogy ezt kipusztítsa, szétbontsa, klírtsa militaris mérkőzésben, versenyben. Mert a kettő egymástól egész külön természetű, egymásba nem kapcsolódó dolog.

Antitoxin csak akkor lesz valósággal azzá, a mikor nem csak valamelyes válságos állapotokat tud előidézni a kóros folyamatok, az intoxikáció körül, hogy ez nem terjedhet tovább s mindinkább csak bizonyos szervekbe szorul: hanem akkor ha olyan összetételűvé lett, hogy a hova eljut felbontja az intoxikáció toxinját, annak összetételét s ebben szétesést idéz elő. Ez azon kémiai dolog, a mit a szervezet antitoxinjának a kikészítésével elérni törekszik. Hogy ez létrejőjön, a legélénkebb antitoxin képző folyamatok mindig *a toxin által okozott elváltozásokban támadnak, az intoxikált szövet elváltozásaiban.*

Ilyen szövetelváltozásnak kellett valahol a kulturtestben is képződni a toxin hatása alatt, hogy az antitoxin kikészülhessen, valósággal antitoxinná válják és ne csak ellentétes természetű dolog maradjon.

Szövetelváltozások azonban az eddigiekig még nem állottak be. Bénulások igen, de azok a bénulások a középkor fordulatánál ismét kezdtek feloldódni, úgy hogy a mind teljesebb egységes összműködés újra mindinkább helyreállott. Morfológiai elváltozás a szövet szerkezetében, kóros szövetképlet nem keletkezett, csak helyreállott az eredetileg is termelően szerveződött szövet működése a caesari militaris központi működés körül s a bénulások elmúltak. Az egység végső megalakulása időpontjához mindinkább közelgünk.

Szövetelváltozások, az egész eddigi folyamat alatt sehol sem képződtek, ilyen morfológiai új képletek csak a legújabb időben keletkeztek, végül, a toxin hatása és az antitoxin kép-

zése legfokozottabb feszültségének közepette, a termelési folyamatok teljes megérése és a militaris szerv óriási ellennyomása alatt: a *tőke* morfológiai képletei.

Új képlet; szövetváltozás. Hogy kóros képlet, azt mindjárt megállapíthatjuk: A termelő szövet képlete. Termelésből támad. Termelők műveletei állanak egybe. És daczára ennek, mégis a *nem* termelő egyének akkumulálják a termékeket. íme az ellentét. A képletnek nem produktív egyénei gyarapodnak a termelési folyamatokból valami okon: azért mert az a sajátos valami, a tőke, központosító műveleteket végezhet, a nélkül, hogy részese lenne a termelő műveleteknek.

Improduktív szerepében központosító műveleteket végezhet a termelés közepette, ép úgy mint a hogy a militaris szervek magukba központosították egykor a termelési folyamatokat.

De a lényeges különbség az, hogy míg azelőtt militaris, elragadó műveletekkel, most íme anyagcsere műveletekkel.

Megképződött tehát egy olyan képlet, a mely bár a központosítás improduktív műveletével, de mégis a termelő szövet életműveleteibe kapcsolódik. Anyagcsere létesült improduktív központosító góczok és a termelő szövet között. Megalakult végre tényleg egy olyan képlet, a mely az eddig egybe nem kapcsolódó folyamatok helyébe, a termelő szövetbe belekapcsolódó folyamatokat végez, *anyagcsere útján*. A militaris elablás helyett, anyagi folyamatok révén való termékelvonás a termelő szövetből. Meg van a kapcsolat!

És az a központosítás, ez az elvonása a termékeknek improduktív góczok által: íme, szerkezetileg a régi militaris struktúrájának a morfológiai képlete. Menten ezen keresztül is működik mindenütt a militaris államszerkezet. Ezeknek a minél élénkebb működésére irányul az egész központosító államgazdaság. Ezeknek a működő képessége érdekében fejt ki minden nyomását a produktívek rovására, az improduktív s csak központosító műveleteket végző tőke védelmére, és a mely védelem a tőkének fegyveres, szuronynyal való védelmén alapszik.

Ennek a termelő szövetbeli kóros képletnek kellett kifejlődni, hogy végül *összekapcsoló anyagi folyamatok létesüljenek a termelő szövet és a militaris szerkezet között*.

És a mint ez megvan, egyszerre neki indul az anti-toxin kialakulása a kóros képletek, a központosító tőkék körül.

Az improduktív központosító tőke és a termelő műveleteket

valóságban végzők között támadó mind fokozódó feszültség közepette: mindenütt a hol termelés töke által központosítottak, mindenütt ugyanazon mód lép fel egy új tünet: a szocializmus.

Mindenütt oda működik, a hol az intoxikáció van és csakis oda működik.

Előbb az intoxikáció legközelebbi fészke: a tőkék ellen.

Aztán az intoxikációt szerkezetileg fenntartó politikai államszerkezetre.

Végül magára az intoxikációt képző militarizmusra.

Mindenütt a toxinnak az antitoxinját viszi, egy olyan összetételét a termelő kulturéletnek, a mely megbontsa a militaris toxint.

A folyamatban ott tartunk, hogy a szocializmus a kaszárnnyákat bontja meg, szocziálistát csinál minden katonából, megbontja a militarizmus összetételét és egy adott pillanatban szétrobbantja a toxin benső összefüggését és: nincs többé.

VI.

Ezeket a dolgokat nem szabad olybba venni, mint a hogy politikai ellentéteket szoktunk venni. Hogy egyikünk ilyen párti, a másik amolyan párti és azon vitatkozunk mi a helyesebb, úgy itt sincs arról szó, hogy szocziálista legyen-e valaki vagy sem, a ki ilyeneket olvas. Minden ellentállás a szocializmus ellen helyes, a meddig, az ellenállás fenntartható; és minden szocializmus helyes, a mely érvényesülni tud. Mert hiszen éppen amaz ellentállás hozza magával, hogy a végbemenő átalakulások csak a maguk rendje és sorja szerint jöjjenek s mindig csak akkor, a midőn amaz átalakulás pillanata megérkezett. Épúgy az átalakulást előidézni akaró törekvés hozza magával, hogy a mikor a kultúráját valami változásra megérett, az be is következik. A nem helyes dolog csak az: azt hinni, hogy a kulturélet valamely meglevő alakulata már meg nem változó valami, vagy azt hinni, hogy a módosító törekvés már egyenesen oly módosulást hoz magával, mint a minőt az ember kigondolt. Ezek a kigondolások mindig csak pillanatnyi tünetek. *A szocializmus is egészen más lesz, mint a minőnek ma kigondolják.* Számunkra, a kik e folyamatoknak csak a természetét vizsgáljuk, nem az egyéni érzelmeket és eszméket, a miket annyi változatban fakaszt, számunkra *csak a folyamat fiziológiai összefüggései* bírhatnak értékkel.

Nekem magamnak is például minden életrendemet megbontaná, ha hirtelen szocziálista világ támadna körülöttem. Sőt

minden okosságom azt hozza magával, hogy ellentálljak a felforgató törekvéseknek mindaddig, a meddig csak fenntarthatom az ön életmódom számára alkalmas rendet. Tudnom kell azonban, ha értelmes ember akarok lenni, hogy ez a rend változik. Valószínű, hogy abba a leendő rendbe bele se illenek. A miből azonban nem következik, hogy a szememet behunyjam, eszemet becsukjam. Tájékoztatót és főleg az új nemzedék számára való tájékoztatót mindenesetre jobban nyújt az, ha meg tudom, hogy mi folyik a maga fizikai természete szerint, mint ha érzelmeim, hajlamaim, hangulataim, legfőbbképen pedig értelmi gyöngeségeim szerint szenvedélyesen vagyok minden feltartóztatlanul következő átalakulásnak ellenese, vagy szenvedélyesen vagyok minden új eszmének, a mely emberi ötletekből felmerül, a vak követője.

Ezért kell a társadalomtudomány művelésével a valósággal folyó folyamatokat megvizsgálni. *Erre a célra a politikai eszmék soha sem jók, mert azok csak a pillanatnyi tünetek kifejezői.* Erre csak a fizikai tudományos módszer alkalmas.

De természetesen ezzel a módszerrel nem lehet egyszerre mindent megfejteni. Ebben a tanulmányban is lehet még sok megoldatlan részlet. A fődolog azonban, hogy az ember az összefüggéseknek a fizikai valóságába lásson, s ne egyéni eszmelkedésünkben keressük a világ mozgásának igazítóit.

A dolgok ilyenén vizsgálásával jutunk arra, hogy a középkori romboló működésnek olyan sorát látjuk, a mely teljesen az intoxikáció tüneteit mutatja, pusztítást a míg a toxin keletkezni tud, s a válság fordulatát mihelyt a toxin virulenciája csökken, s fokonyként egy nyilvánvaló antitoxikus képződést. Ennek a két évezredes folyamatnak a vége okvetlen a toxin és a toxint képző képletek pusztulása.

Kipusztulása a militarizmusnak és befejezése az egykor megakadt teremtődési folyamatnak, a mely a civilizációk fejlődésébe is a magasabbrendű szerveződést hozta, a termékek szerint való szerveződést. Ez indult meg az alexandrin korról, ez volt azon mélységes és a civilizációk minden eddigi folyásában legnagyobb horderejű átalakulás, de a mely átalakulás egyszerre nem tudta tökéletes formáját létrehozni, s félreismerhetlenül egy régi típusra való szervi visszavetődés ama súlyos kórt idézte elő, a melynek kétségtelen pathológiáját mutatja minden ízében a középkori rettenetes elsenyvedés. Teljes, tökéletes pathológiai folyamat, a melyen keresztül kellett menni,

hogy a kór kiküszöbölődjék, mint a hogy alapjában a betegség mindig a szervezetnek azon küzködése, hogy egy kórt kiküszöböljön. A kereszténységgel vittük végbe a teremtő hatalom ama dolgozását, hogy egy civilizáció a kór lefolyása alatt szét ne dulassék, hanem a legsúlyosabb testi válságok alatt is egybetartassék. A válság lefolyt, a kór kiküszöbölődik és teremtő, produktív élet támad mindenütt nyomába.

A folyamat befejező alakulásai felé közelgünk.

Itt benn a kulturtestben a rettenetes kór toxinját egyrészt annyira kiküszöbölte már a test, annyira egységesek és összefüggők az egész civilizációnk minden területén a termelő szövet működései, hogy ha a toxin bárhol be akar törni a termelő gazdasági folyamatok által összetartott szövet bénítására: azonnal az egész termelő szövet reagál ellene. Bárhol a civilizációnk területén, ha militaris veszedelem van, úgy az a gazdasági folyamatokat a legsúlyosabban érinti másutt is. Hajdan egy német-francia háború a német vagy a francia gazdaságot veszélyeztette. Ma annyi német tőke és gazdasági folyamat nyúlik Franciaországba és viszont, hogy a háború többé nem egyiknek vagy másiknak a veszedelme, hanem mindkettőé. Oly mérvben egységesek már a legújabban feléledt civilizatorius rétegben az anyagi folyamatok, annyira egymásba szövődnek a nemzetközi egységes termelési érdekek, hogy ez az egységesen nemzetközivé vált gazdasági szövet minden még elkülönült militaris működést visszaszorít. A tőke, az intoxikált modern gazdasági képződmény, azt a szervezetet fenn akarja ugyan tartani, a mely az ő életföltételét képezi. De minél teljesebben magának is akarja visszatartani mindazt, a mit a termelő szövetből a maga hypertropiájára elvonhat. A modern kór a mint tényleg a tőke hypertropiája, mind növekedő, mind szertelenebb hypertropiája a termelők rovására. A tőke azonban ugyanezen tulajdonságánál fogva maga is a militaris gócz természetes mérséklője. De csak addig a határig, a meddig a saját életföltételét nem veszélyezteti. Azaz: *a militaris műveleteket más militaris góczok ellen a legnagyobb mérvben megköti, de a maga védelmére a mai államrend fenntartására a legnagyobb mérvben fokozza is. Ez a mai gazdasági és militaris egyensúly fizikája.*

Másrészt azonban az antitoxin oly mérvben készen van már, megérett, annyira általánosan és egységesen ott van mindenütt a toxin fészkei, a tőkék körül, oly tömör antitoxin-képző tömörülések duzzasztják a robbantó feszültséget a szoczia-

lizmus neve alatt — nemcsak a munkások, de az értelmi osztályok is többé-kevésbé át vannak tőle hatva — hogy ez félreismerhetlen. Az immár mindenképen egységes anyagcseréjű nemzetközi civilizációnkat még elkülönített szerkezetekké osztó militarizmus fölött már a szocializmus egysége él. Elvtársakat elvtársak ellen többé nem lehet vezényelni. A szocializmus legújabb fázisa, hogy a toxin főstruktúrájába a militarizmusba hatol, mint annak jelenségét Franciaországban és Németországban látjuk. Egy pillanat, egy nemzedék és szétrobban.

Törvényszerűen halad itt egy teljes folyamat a kór toxinjának kiküszöbölésére. És eljutott arra a pontra, hogy a háború, itt bent a mi római keresztény caesari eredetű civilizációnk területén haldoklik. Itt már háború többé nem lehet. Az egy oroszoknak van még egy utolsó funkciója a Balkánon, a kultúránk byzanci részéből kiszorítani a mi nem a mi ezivilizációnk, és a mely feladat organikus eredetből az ő feladata, mert ő a byzanci rész folytatása. (Bővebben szoltam erről a H. Sz. 1903 okt. számában.) De a háború, mint a mi civilizációnkban folyó dulásai caesari góczoknak: haldoklik.

Veszélyeztetheti-e még aztán valaha a mi egész civilizációnkat *egy másik civilizáció*, tegyük fel, a fehéret a sárga? az más kérdés. Az többé nem háború a mai caesari értelemben, hanem más.

* * *

A caesari háborúk az intoxikáció dulásai. A toxin képződése tökéletes tiszta alakjában követhető volt. Antitoxinját láttuk, mint képezi ki maga a szervezet.

Mi nem merítünk belőle semmiféle politikai kanállal. A caesari államszerkezet politikája épp úgy múlandó dolgokhoz ragaszkodik, mint a hogy a mai szociáldemokrácia még hiu emberi képzeleteken akarja megépíteni a jövő társadalmát. Egyik is, másik is, napi tünet. A história: törvényszerű folyamat.

A társadalomtudomány csak ezzel foglalkozik. Ez a törvényszerűség vezet bennünket a háború halálának felismeréséhez. Felismervén a folyamatot, védelmet találunk a caesari militarizmus ellen abban, hogy tudjuk, hogy ez a militarizmus már haldoklik. Antitoxinja mindnyájunkban bennünk él már. Hogy utópiák meddő utaiába ne szűrődjék, vagy céltalanul ne romboljon az eleven emberekből álló kultúrszövetünkben: az a társadalomtudomány gyakorlati, politikai feladata.

Méray-Horváth.